

Bu kitap ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ'nin destekleriyle basılmıştır.

Fecr Yayınları: 750

ARTVİN'DE DİNİ HAYAT

Editörler

Halil ARSLAN

Esmâ YILMAZLAR

İbrahim SAİNKAPLAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak

FCR

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6602-05-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ARTVIN'DE DİNİ HAYAT

Editörler

Arş. Gör. Dr. Halil ARSLAN

0000-0002-0196-2020

Artvin Çoruh Üniversitesi

Arş. Gör. Esmâ YILMAZLAR

0000-0002-0926-3339

Artvin Çoruh Üniversitesi

Arş. Gör. İbrahim SAİNKAPLAN

0000-0002-2215-0611

Artvin Çoruh Üniversitesi

Yazarlar

Necdet SUBAŞI - Cengiz ALACA - Nebi GÜMÜŞ - Hatice ULUIŞIK - Mehmet KAZDAL

Mevlüt POYRAZ - Mustafa Fırat GÜL - Hafız Osman ŞAHİN - Hasan TELLİ

Halit ÖZDEMİR - Murat KASAP - Süleyman AKDEMİR - Muhammet Ali TUZLU

Şule ERASLAN - Mahfuz GEYLANİ - Hasan ARTAR - Ferdi KİREMİTÇİ

İsmail BAYER - Abdülkerim MALKOÇ - Halil ARSLAN - Yasin ERDEN

Cemal ARBAÇ - Ünal ŞAHİN - İsmail KURT - Tuğba GÖRGÜN

İsmail HACIAHMETOĞLU - Abdullah BAY - Orhan EKER

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ -----	9
ÇOCUKLUĞUMUN DİNİ DÜNYASI: MÜFTÜ VE İMAMIN NÜFUZ ALANI Necdet SUBAŞI-----	11
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE MANEVİYAT TASAVVURUNUN FELSEFİ-METAFİZİK TEMELLERİ Cengiz ALACA-----	19
ARTVİN VE ÇEVRESİNDE İSLÂM'IN YAYILMASI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER Nebi GÜMÜŞ -----	35
HABİB B. MESLEME'NİN ARTVİN, TIFLİS VE ÇEVRESİNİN FETHİ VE İHTİDASINA KATKILARI Hatice ULUIŞIK -----	49
XVIII. YÜZYILA AİT OSMANLI ARŞİV BELGELERİ ÜZERİNDEN ARTVİN VE ÇEVRESİNİN İSLÂMLAŞMASINA DAİR BİR KATKI Mehmet KAZDAL-----	59
ERZURUM BEYLERBEYİ ÇERKEZ İSKENDER PAŞA'NIN ARTVİN VE HAVALİSİNİN İSLÂMLAŞMASINA KATKISI Mevlüt POYRAZ -----	73
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSA LİDERLERİNDEN YUSUF RIZA BEY'İN ARTVİN'DEKİ FAALİYETLERİ Mustafa Fırat GÜL -----	87
İMERHEV VADİSİ'NDEN TÜRKİYE'YE DİN HİZMETİ Hafız Osman ŞAHİN-----	111
MEŞİHAT ARŞİVİ'NE GÖRE ŞAVŞAT ULEMASI Hasan TELLİ -----	131

ARDANUÇ İSKENDERPAŞA MEDRESESİ BAŞ MÜDERRİSİ SARI MEHMET HAFIZ Halit ÖZDEMİR-----	149
SON DEVİR OSMANLI ŞEYHÜLİSLAMLARINDAN ARTVİNLİ MEHMED ESAD EFENDİ'NİN HAYATI VE AİLESİNİN DİNİ VE KÜLTÜREL HAYATIMIZA KATKILARI Murat KASAP-----	165
ARTVİNLİ BİR ÖNCÜ: SÜLEYMAN KARAGÜLLE Süleyman AKDEMİR-----	185
YUSUFELİ/YÜNCÜLER KÖYÜ'NDEN İKİ BÜYÜK ŞAHSİYET: YUNUS HOCA VE MEHMET EFENDİ Muhammet Ali TUZLU-----	205
MİRZAZÂDE MEHMED SÂLİM EFENDİ'NİN (Ö. 1156/1743) NEYLÜ'R-REŞÂD FÎ EMRİ'L-CİHÂD İSİMLİ RİSÂLESİNİN KAYNAKLARI VE ESERİ TELİF METODU ÜZERİNE BİR İNCELEME Şule ERASLAN-----	229
MİRZAZÂDE MEHMED SÂLİM'İN "RİSÂLE DER TEFSİR" ADLI ESERİNİN FİLOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ Mahfuz GEYLANİ-----	251
MURGUL VE ÇEVRESİNİ İSLÂM İLE TANIŞTIRAN MOLLA HAMİT CANA Hasan ARTAR-----	269
KLÂSİK EDEBİYATIMIZIN ÂLİM ŞAİRLERİNDEN ŞERÎFİ: HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ Ferdi KİREMİTÇİ-----	275
ŞAVŞAT'LI YÛNUS HİLMÎ'NİN DELÂİLÜ'L-HAYRÂT ICÂZETNÂMESİ İsmail BAYER-----	295
HOPALI OSMAN EFENDİ'NİN DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN (DÜRRETÜ'L-VÂ'İZİN) İSİMLİ ESERİNİN HADİS İLMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ Abdulkerim MALKOÇ-----	305

DÜRRETÜ'L-VÂİZİN'DE HALK DİNDARLIĞI VE KELÂMÎ KONULAR Halil ARSLAN -----	323
HOPALI OSMAN EFENDİ'NİN (öl. 1241/1825-1826) VAAZ KİTABINDAKİ FİKHÎ AHKÂMIN DEĞERLENDİRİLMESİ Yasin ERDEN -----	333
OSMAN HOPEVÎ'NİN DÜRRETÜ'N-NÂSİHİN İSİMLİ ESERİNİN ÜSLUP VE DİBÂCESİNDEKİ EDEBÎ SANAT ÖRNEKLERİNİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ Cemal ARBAÇ -----	349
BATUMLU MUHACİR BİR ÂLİM: MEHMED FEVZÎ EFENDİ VE EL-MECÂMÎ'U'L-FEVZİYYE İSİMLİ ESERİNİN FİKHÎ AÇIDAN ANALİZİ Ünal ŞAHİN -----	371
EL-BÂTÛMÎ MEHMED FEVZÎ EFENDİ (Ö. 1372/1953) VE EL-MECÂMÎU'L- FEVZİYYE'DE HADİS KULLANIMI İsmail KURT -----	387
MUHAMMED FEVZÎ BÂTÛMÎ'DE SEYR U SÛLÛK MERTEBELERİ Tuğba GÖRGÜN -----	397
MANEVÎ HAYAT VE SOSYAL YAŞAM EKSENİNDE ARTVİN CAMİLERİNİN ESTETİK SEVİYESİ İsmail HACIAHMETOĞLU -----	407
TAŞRADA DİNÎ KURUMLARIN FİNANSMANI: 1260 (1844) TARİHLİ VAKIF DEFTERİNE GÖRE ARHAVİ KAZASINDA CAMİLER, MESCİTLER VE GELİRLERİ Abdullah BAY -----	439
XIX. YÜZYILDA ARHAVİ'DE İLMÎ HAYAT: KAVAKLI MEDRESESİ ÖRNEĞİ Orhan EKER -----	457

ÖN SÖZ

Yağmurun ve denizin dağlara, vadilere, nehirlere fışıldadığı insan hikâyelerini asırlardır dinleyen Artvin; bu hikâyelerin temellerini atan büyük göçlerin, savaşların, mübadelelerin şahidi olmuştur. Fetihlerle, göçlerle, savaşlarla şekillenen bu coğrafya; ahşap camileri, medreseleri, kaleleri ile çok uzun zamandan beri Türk İslam medeniyetinin sembollerini bünyesinde barındırmaktadır. Anadolu'nun Kafkaslara açılan önemli serhat şehirlerinden biri olan Artvin'in sahip olduğu kültürel belleğin yanı sıra, şahitlik ettiği insan hikâyeleri, kentin bulunduğu coğrafi konum ile birlikte düşünüldüğünde, serhat şehir daha anlamlı hâle gelir. Zira İpek Yolu'nun önemli kavşaklarından birinde yer alan Artvin, sürekli hareket hâlinde olan insanların sadece gelip geçtiği bir yer değil, aynı zamanda bu insan hareketleri ile Anadolu'nun hafıza mekânlarından biri hâline gelmiştir. Bölgeyi şekillendiren insan hikâyeleri, Türk İslam kültürünün Artvin ve çevresinde nasıl kök saldıgını da içerir. Artvin'e bugünkü çehresini kazandıran hikâyelerin ana kahramanları, serhat şehrin manevi inşasında rol oynayan isimlerdir. VII. yüzyılda Hz. Osman döneminde Anadolu fetihlerine katılan sahâbî Habîb b. Mesleme'nin kumandanlığında, İslam topraklarına katılan Artvin'de yetişen ya da bir vesile ile buraya gelen önderler, bıraktıkları eserler ile hâlen kent belleğinde önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışma, Artvin'in dini tarihiyle birlikte kültürel hafızasının teşekkülünde rol alan isimleri, manevi önderleri ve bölgenin Türk İslam kültürü çevresinde şekillenme sürecinde ortaya çıkan eserleri konu alan, toplam yirmi sekiz çalışmadan oluşmaktadır. Bölgede İslam'ın yayılma sürecindeki ilk isim olan Habîb b. Mesleme'nin ve Artvin'in Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı olduğu dönemde, yine bölgenin İslamlaşmasında etkili olan Çerkez İskender Paşa'nın faaliyetlerini ele alan çalışmalar ile kentin İslamlaşma süreci ortaya konmuştur. Son dönemde bölgede yaşayan Molla Hamit Cana, Sarı Mehmet Hafız, Yunus Efendi ve Mehmet Hoca odağındaki çalışmalarla, Habîb b. Mesleme ile başlayan İslamlaşma sürecinin, ilerleyen yıllarda nasıl ve hangi kurumlar etrafında devam ettirildiği gösterilmiştir. Köy camii ve odalarının kitaplıklarında sıkça tesadüf edilen Osman Hopevî'nin *Dürretü'n-Nâsîhîn*'i; tefsir, kelim, belagat gibi farklı alanlarda çalışan akademisyenler tarafından ele alınarak; Artvin bölgesinden bir âlimin eserine nüfuz edilmiştir. Osmanlı'nın son döneminde yetişen âlimlerden Batumî Mehmed Fevzî Efendi, Esenkaya'da doğan, hayatını burada tamamlayan şair Şerîfî ve Artvinli

Mehmed Esad Efendi'nin hayatı ve eserleri, farklı açılardan ele alınarak Artvin bölgesinden bu isimlerin, bölge için önemi ortaya konulmuştur. Kitapta, Artvin bölgesinde yetişen diğer önemli simaların ve dinî kurumların faaliyetleri ele alınarak Kafkaslara açılan kapılardan biri olan Artvin'in, Türk İslam medeniyeti dairesi içerisindeki yerinin ve öneminin altı çizilmiştir.

Elinizdeki çalışma, Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörlüğü tarafından, Artvin'in dini hayatını ortaya koymak adına planlanan çalışmalar için bir giriş mesabesindedir. Üniversitemiz İlahiyat Fakültesi akademisyenlerince organize edilen bu çalışmayı daha sonra yapılacak dini, tarihi, kültürel çalışmalar için ilk basamak saymaktayız. Serhat şehir Artvin'in tanıtılması ve kültürel hafızanın gelecek nesillere aktarılması için farklı disiplinlerden birçok uzman tarafından kaleme alınan çalışmalar ile kent tarihi ve Artvin Çoruh Üniversitesi'nin stratejik hedeflerine de bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörü